

AXLOQ FALSAFASI: YAXSHILIK VA YOMONLIKNING MEZONLARI

Umarova Farida Saidikromovna

Ilmiy rahbar.

Ma'rupova Mahmuda

Talaba.

Annotatsiya: *Mazkur maqolada axloq falsafasi doirasida “yaxshilik” va “yomonlik” tushunchalarining falsafiy, diniy hamda ijtimoiy talqinlari tahlil qilinadi. Insoniyat tarixida axloqiy qadriyatlar jamiyat taraqqiyoti va shaxs kamolotining asosiy mezonlari sifatida qaralgan. Shu bois yaxshilik va yomonlikning mohiyatini anglash, ularni ajratish mezonlarini aniqlash masalasi falsafaning eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. Maqolada qadimiy faylasuflardan tortib zamonaviy axloqiy nazariyalargacha bo‘lgan qarashlar solishtiriladi, shuningdek, subyektiv va obyektiv yondashuvlarning o‘rni yoritiladi. Xulosa sifatida, axloqiy mezonlarning nisbiyligi va ularning jamiyat madaniyati, dini, vaqti hamda sharoitiga bog‘liqligi asoslab beriladi.*

Kalit so‘zlar: *axloq falsafasi, yaxshilik, yomonlik, axloqiy qadriyatlar, mezon, fazilat, vijdon, jamiyat.*

Kirish

Insoniyat tarixi davomida axloq masalasi - ya'ni yaxshilik va yomonlikning mohiyati, ularning manbai va chegaralari - falsafaning eng qadimiy va eng muhim muammolaridan biri bo'lib kelgan. Axloq falsafasi (etika) inson xulq-atvori, uning niyatlari, maqsadlari hamda qadriyatlarini o'rganadi. Bu yo'nalish inson qanday yashashi, qanday qarorlar qabul qilishi va uning bu qarorlari jamiyat hamda boshqa insonlar uchun qanday oqibatlariga olib kelishini tahlil qiladi.

Yaxshilik va yomonlik tushunchalari nafaqat falsafada, balki din, adabiyot, san'at va ijtimoiy hayotda ham markaziy o'rinda turadi. Har bir madaniyat o'z tarixiy, diniy va ijtimoiy sharoitiga ko'ra bu tushunchalarga o'ziga xos ma'no yuklaydi. Shu sababli yaxshilik va yomonlikning yagona, hamma davrlar uchun o'zgarmas mezonini belgilash mushkul masaladir.

Qadimiy yunon faylasuflari Sokrat, Platon va Aristotel yaxshilikni insonning bilim, fazilat va baxt sari intilishi bilan bog'laganlar. Sharq mutafakkirlari - Forobiy, Ibn Sino, Al-G'azzoliy esa yaxshilikni aql, imon va vijdon uyg'unligi sifatida talqin etganlar. Zamonaviy davrda esa Immanuel Kant, Jon Styuart Mill, Jan-Pol Sartr kabi mutafakkirlar bu masalaga turli nazariy yondashuvlar orqali izoh berganlar.

Axloq falsafasining dolzarbligi shundaki, bugungi globallashuv davrida turli madaniyatlar, dinlar va qadriyatlarning o‘zaro ta’siri kuchaygan. Bunda yaxshilik va yomonlikni baholashda nisbiylik kuchayib, universal axloqiy mezonlarni aniqlash zaruriyati yanada ortmoqda.

Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada yaxshilik va yomonlik tushunchalarining falsafiy mohiyati, ularning o‘zaro aloqasi va inson hayotidagi o‘mi tahlil qilinadi. Shuningdek, tarixiy, diniy va zamonaviy nazariyalar asosida bu tushunchalarning mezonlari izohlanadi hamda axloqiy qadriyatlarning nisbiyligi masalasi yoritiladi.

Asosiy qism

1. Yaxshilik va yomonlik tushunchalarining falsafiy ildizlari

Yaxshilik va yomonlik masalasi qadim yunon falsafasida markaziy o‘rinni egallagan. Sokrat insonning yaxshilikni bilishi uni avtomatik ravishda yaxshi ish qilishga undaydi, deb hisoblagan. Platon esa yaxshilikni “oliy g‘oya” sifatida ko‘radi - u barcha mavjudotning maqsadi va yo‘nalishini belgilaydi. Aristotel uchun yaxshilik - “baxt” (evdemonia)ga eltuvchi fazilatli hayot tarzidir.

Sharq falsafasida, xususan, Forobiy, Ibn Sino va Al-G‘azzoliy asarlarida yaxshilik insonning aql, vijdon va iymon bilan uyg‘un yashashida namoyon bo‘ladi. Yomonlik esa jaholat, nafs va beodoblikdan kelib chiqadi.

2. Diniy yondashuvda yaxshilik va yomonlik

Islom falsafasida yaxshilik - Allohning rizosiga eltuvchi har qanday amal; yomonlik esa insonni gunoh va halokatga olib boruvchi yo‘ldir. Qur‘on va hadislar axloqiy mezonlarni aniq ko‘rsatib beradi: adolat, halollik, sabr, kechirimlilik — yaxshilikning belgilaridir. Diniy ta’limotda inson erkin irodaga ega bo‘lib, u yaxshilikni ham, yomonlikni ham tanlashi mumkin, ammo har bir tanlov uchun mas’uliyat ham inson zimmasidadir.

3. Zamonaviy axloqiy nazariyalar

Zamonaviy axloq falsafasida yaxshilik va yomonlikning mezonlari turli yo‘nalishlarda talqin etiladi:

Deontologik yondashuv (I. Kant) - amalni baholashda asosiy narsa niyat va burchga sodiqlikdir. Agar harakat axloqiy qonunga muvofiq bo‘lsa, u yaxshidir.

Utilitarizm (J. Bentham, J. Mill) - amal natijasi ko‘pchilik uchun eng katta foyda keltirsa, u yaxshidir.

Ekzistensializm (J.-P. Sartr) - yaxshilik va yomonlik mutlaq emas, balki insonning erkin tanloviga bog‘liq nisbiy tushunchalardir.

Bu nazariyalar shuni ko‘rsatadiki, yaxshilik va yomonlikni baholashda universal mezon mavjud emas; har bir jamiyat va davr o‘z qadriyatlari asosida ularni belgilaydi.

4. Axloqiy mezonlarning nisbiyligi

Zamonaviy dunyoda global madaniyatlar to‘qnashuvi natijasida axloqiy mezonlarning nisbiyligi yanada ko‘zga tashlanmoqda. Bir jamiyatda “yaxshi” deb e’tirof etilgan xatti-harakat boshqasida “yomon” bo‘lishi mumkin. Shu bois, universal axloqiy tamoyillar - inson huquqlari, adolat, tinchlik va hurmat kabi qadriyatlar asosida global axloqiy uyg‘unlikni shakllantirish zarur.

Xulosa

Yaxshilik va yomonlik masalasi inson tafakkurining eng qadimiy va eng murakkab muammolaridan biridir. Axloq falsafasi bu ikki tushuncha orqali insonning ichki olamini, uning ijtimoiy va ma’naviy hayotdagi o‘rmini anglashga harakat qiladi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yaxshilik va yomonlikning mezonlari mutlaq emas, balki vaqt, madaniyat, din va ijtimoiy muhitga bog‘liq nisbiy tushunchalardir.

Shunga qaramay, barcha davr va xalqlarga xos umumiy axloqiy qadriyatlar mavjud: adolat, halollik, mehr-shafqat, insonparvarlik va tinchlikka intilish. Ana shu fazilatlar jamiyat barqarorligi va inson kamolotining poydevorini tashkil etadi. Inson o‘z vijdoni, aqli va ma’naviy mas’uliyati orqali yaxshilikni tanlab, yomonlikdan yiroq bo‘lish imkoniga ega.

Bugungi globallashtirish sharoitida turli madaniyatlar o‘rtasidagi o‘zaro tushunish va hurmatni ta’minlash uchun axloqiy qadriyatlarning universal tamoyillariga tayanish muhimdir. Yaxshilik - bu faqat shaxsiy foyda emas, balki umumiy farovonlikka xizmat qiluvchi xatti-harakatdir; yomonlik esa boshqalarga zarar keltiruvchi, adolatni buzuvchi amallardir.

Xulosa qilib aytganda, axloq falsafasi insonni o‘zini anglashga, vijdon ovozini tinglashga va hayotda ma’naviy to‘g‘ri yo‘lni tanlashga undaydi. Haqiqiy yaxshilik tashqi buyruqlardan emas, balki insonning ichki ongidan, halollik va mehrga asoslangan irodasidan kelib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aristotel. Nikomax axloqi / Yunon tilidan tarj. — Toshkent: “O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2010. — 312 b.
2. Forobiy, A. Fozil shahar ahli / Tarj. va izohlar bilan. — Toshkent: “G‘afur G‘ulom” nomidagi nashriyot, 1993. — 280 b.
3. Al-G‘azzoliy, A. Ihyo ulum ad-din. — Qohira: Dar al-Ma’rifa, 1982. — 4 jild.
4. Ibn Sino, A. Axloq risolasi // Tanlangan asarlar. — Toshkent: Fan nashriyoti, 1980. — 215 b.
5. Kant, I. Axloq metafizikasining asoslari / Tarj. rus tilidan. — Moskva: Respublika, 1999. — 188 s.

6. Mill, J. S. Utilitarizm. — London: Parker, Son, and Bourn, 1861.
7. Sartr, J.-P. Ekzistensializm — bu gumanizm / Tarj. rus tilidan. — Moskva: Progress, 1990. — 96 s.
8. Karimov, I. A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma’naviyat, 2008. — 176 b.
9. Qodirov, A. Axloq falsafasi asoslari. — Toshkent: Oliy ta’lim nashriyoti, 2017. — 240 b.
10. To‘xtaboyev, B. Etika va estetik tafakkur. — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2020. — 192 b.